

**VII «Мәдениеттер тоғысындағы
тіл, әдебиет, аударматану, журналистика,
экономика және бизнес мәселелері»**

ICBCB

**2015 International Conference
Building Cultural Bridges**

**VII International Conference, Building
Cultural Bridges: Integrating Languages,
Linguistics, Literature, Translation,
Journalism, Economics and Business
into Education**

**ICBCB-2015
APRIL 23-24**

УДК 811. 152. 122: 821. 512.122

ББК 81.2 Каз: 83.3 (5 Каз)

М 35

 СУЛЕЙМАН ДЕМИРЕЛЬ АТЫНДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТТИҢ
 ҒЫЛЫМИ КЕҢЕСІ ҮСЫНҒАН

Төмнің редакциялық алқамы:

Месут Ақгюл - Сулейман Демирель атындағы университет ректоры, а-ш.ғ.д., профессор
 Дандай Ысқақұлы - ф.ғ.д., профессор
 Зауреш Ахметжанова - ф.ғ.д., профессор
 Давранжан Гаптов - п.ғ.к., ассистент-профессор
 Гумбат Алиев - п.ғ.к., қауымдастырылған профессор
 Гульнара Касымова - п.ғ.д., қауымдастырылған профессор
 Құралай Күдерина - ф.ғ.д., қауымдастырылған профессор
 Құралай Мұхамеди - ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор
 Рахима Жұмалиева - ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор
 Улан Еркімбаев - ф.ғ.к., ассистент-профессор
 Құрманғазы Садықбеков - ф.ғ.к., ассистент-профессор
 Якуп Доғанай - PhD, ассистент-профессор
 Жавар Темірбекова - э.ғ.к., СДУ қауымдастырылған профессоры
 Мухит Асанбаев - с.ғ.к., ассистент-профессор
 Айсұлу Нұржанова - ф.ғ.к., ассистент-профессор
 Шынар Әуелбекова - PhD, ассистент-профессор
 Мәдиар Ергебеков - PhD, ассистент-профессор
 Баия Керімбекова - ф.ғ.к., ассистент-профессор
 Райхан Абнасырова - ф.ғ.к., ассистент-профессор
 Сауле Бурбекова - ф.ғ.к.
 Есенгүл Қапқызы - ф.ғ.к.

Техникалық редактор:

Ташбаев Азизжан

Мәдениеттер тоғысындағы тіл, әдебиет, аударматану, журналистика, экономика және
 бизнес мәселелері
 Алматы., 2015 264-б.

ISBN 9965-792-63-1

Сулейман Демирель университеті Филология және педагогика ғылымдары факультетінің
 «Мәдениеттер тоғысындағы тіл, әдебиет, аударматану, журналистика, экономика және
 бизнес мәселелері» атты дәстүрлі конференция материалдарының кезекті жинағына қазіргі
 гуманитарлық ғылым мен білім саласындағы өзекті мәселелерді қамтыған мақалалар тезистері
 топтастырылған. Қай кезеңде де ғылым мен білімнің дамуы, белгілі бір деңгейде, халықтар
 арасындағы келісім мен мәдениеттер арасындағы рухани үйлесімділікке тікелей байланысты.
 Жинаққа белгілі отандық ғалымдармен қоса, Қытай, Үндістан, Оңтүстік Корея, Түркия, Ресей,
 Қырғызстан секілді алыс-жақын шетелдік ғалымдардың да ғылыми ізденістері, тұжырымдары
 кіргізілген.

Ғылыми жинақ жалпы ғылым сүйер қауымға, педагогтар мен ғылыми қызметкерлерге,
 докторанттар, магистранттар мен жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған.

ISBN 9965-792-62-3

© Сулейман Демирель атындағы университет, 2015

KAZAKH MAN'S HEAD DRESS: TYPES AND DENOTATIONS OF USAGE

ҚАЗАҚЫ ТЫМАҚТЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ОНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ АТАУЛАРЫ

Тимур БОЛСЫШБЕК

ҚР Мемлекеттік Орталық музейі,

антропология және этнология орталығының ғылыми қызметкері

tbolsynbek77@mail.ru +77013517984

Абстракт

Тымақ – жылдың суық мезгілінде киетін, малшы, аяның терісінен тігілген басқим. Оның төбесі биік, маңдай тұсы сырты қапталған, екі құлағы мен жауырына дейін жауып тұрғын желкейлі болады. Маңдайшасы, құлағы, желкейлі бөлек-бөлек пішілін құрастырылып тігіледі. Тымақтың сырты алпа, пүліш, дүрия, мақта-мыта, барқыт және сәндік үшін өрнекті жібек, торғын маталармен де тысталынады. Төбесі мен құлағының қосылған шеңберін **мылық** деп итайды. Мылығының ішіне талдарма кінзән билайы салынып, кергесі жұмсақ матамен астарланады. Екі құлағының сыртынан мақта-мытадан немесе тыстық матадан ызылған **бау** тағылады. Тымақтың қандай теріден тігілуіне байланысты сәңсең, түлкі, елтірі, жабағы, сусар, қоян, бөрыс, бүдғын, далбай, пұшпақ, қарсақ тымақ деп аталады және пошыам-пшіміне қарай – **төрт сай, алты сай, қайырма, жаба салма, дөңгелек төбе, шопақ төбе, жекей тымақ** деп бөлінеді. Әр өңірдің климатының өзгешелігіне қарай бас киімнің салмағы, жұқа-қалыңдығы әр түрлі болып келеді. Солтүстік өңір тымақтары арқа-жауырында тұтастай жауып тұратын (түлкі тымақ) әрі қалайдуу болса, оңтүстікте жұдалы елтіріден айрөнеді. Мұрымен қатар, тымақтың жасалған географиялық өңірмен де байланысты түрліне атала береді. Алтайлық Алтай өңірін мекендейтін бағалы түлкі терісінен тігілген тымақты **алтайы түлкі тымақ** дейді. Тымақтың салтанатты той-жынысворда, құдалық салтында және күнделікті киетін түрлерінің пошыам-пшімінде айтарлықтай айыраы жоқ деуге болады. Тек, өзгешелік сән-салтанатты тымақтар (кейбірінің мылықтарына алтын оқа бастырылған) әмлекейлі болып келеді. Дәстүрлі ортада тымақты адам өзінің жас ерекшелігіне, әлеуметтік ортадағы дәрежесіне қарай киген. Ақсақал, үлкен кісілер тымақты кеңдеу қылып тікгірін тәуия немесе шығ сыртынан киген. Олар көбіне **пұшпақ тымақ** киген. Ал жалпақ төбелі үлкен тымақты орта жастан асқан, лауазым, дәрежесі жоғары болса, билер тұтыған. Бұл алты сайдан құралған тымақтың кейбірі мол пішілін төбе тұсы тым жалпақ келеді. Аудаттылардың кейбірі сырты жасыл түсті барқыт матамен тысталған, мылықтарына алтын оқа бастырып, құлақтары мен маңдай тұсыан түлкі терісімен жұрындаған кінз төбелі тымақ та киген. Төбесі төрт сайлы, сырты қымбат жібек мшамен тысталған **жекей тымақты**, сондай-ақ, кара мақпалмен тыстаған жұқа кара **елтірі тымақты** да орта жастағы кісілер мен жас жігіттер қонаққа, той-жылыта барғанда киетін. Ал аудатты отбасыларнан шыққан жеткіншек бозбилалар киген түлкі терісінен тігіп сыртып сарғылт қызғылт түсті жұқа жібекпен тыстаған алты сайдан құралған жеңіл кара тымақты **бозбала тымақ** деп те атайды. Үйлену, құдалық сән-салтанаты кезінде дәулетті отбасынан шыққан күйеу жігіт басыан үкі тағылып, елден ерекше көрінетін **ұзын төбе оқалы тымақ** (үкілі тымақ) киетін болған. Құрамайым тігілген шопақ тымақты малшы, басқа да тұрмысы орта деңгейден төмен адамдар кесе, ойын баласы төбесі төрт сайдан құршған, кішкентай **шопақ төбелі далбай тымақ** киген. Үртеде қазақы ортада ас, той, жыын басқа да жағдайларда бас қосқан қазақтың бір рудың келесі рудан өзгешелігін билдірін тұратын белгілер тымақ түрлерінен де аңғарылып тұратын. Олар сырмашан алты сай найман тымағы, жіңішке шопақ төбелі керей тымағы, шопақ төбелі алты сай және сәңіз сай уақ тымағы, төрт сай қарқаралы тымақ, төрт сай алпа төбелі тобықты тымағы, алты сай тобықты тымағы, қаракөсек тымағы және т.б. деп аталады.

ТІЛДІК ТҮЛҒА ЖӘНЕ ЭТНИКАЛЫҚ РЕНЕССАНС LANGUAGE IDENTITY AND ETHNIC RENAISSANCE	236
Уәли Н. Қазақтардың мифтік-дінни дүниетанымындағы агнионимдер Uali N. Agionims of the Kazakh myth and theological world view sphere	237
Фазылжанова А. Ғалым және ұлттық тілдің модернизациясы: Н. Уәлиев феномені Fazylzhanova A. A scientist and the national language modernization: the phenomenon of N. Ualiyev	238
Әлімбаев Н. Қазақтың тарихи-этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атаулар жүйесі – көшпелі тіршілік салтының логосферасы Alimbay N. The traditional system of ethnographical categories, conceptions and designations of Kazakhs as logosphere of nomadic society	239
Қақабасов Б. Суарылмайтын егіншілік түрлеріне байланысты қолданыстан шығып қалған ұғымдар мен атаулар Kakabayev B. Conceptions and designations out of usage, related to dry agriculture	240
Бабакұмар Х. Этнографиялық энциклопедиядағы дәстүрлі халықтық білім мәселелеріне қатысты кейбір тың мәліметтер Babakumar Kh. Some new data in ethnographical encyclopedia related to traditional knowledge of Kazakhs	241
Қатран Д. Қазіргі кезде қолданылып жүрген кейбір этнографиялық ұғымдардың этномәдени семантикасы хақында Katran D. Ethnic and cultural semantics of some existing ethnographical conceptions and designations	242
Әлім О. Қазақтардың қара сабын жасау дәстүрі: технологиясы және беймәлім атаулары Alim O. Kazakh's tradition of black soap making: technology and unknown denotation	243
Бөлсынбек Т. Қазақтың тымақтың түрлері мен оның қолданылу ерекшеліктеріне байланысты атаулары Bolsynbek T. Kazakh man's head dress: types and denotations of usage	244
Исабеков Ж. Мініс атын бекітуде қолданылатын жабдық атаулары туралы Issabekov Zh. Names of riding horse harness	245
Нұрғожа Қ. Қазақ балалары ойыншықтарының кейбір беймәлім атаулары Nurgozha K. Kazakh childrens' toys, some unknown denotations	246
Шойбеков Р. Сыпыра атауы және оның тілдік-мәдени семантикасы Shoibekov R. Linguistic and cultural semantics of designation of «сурута»	247

Ғылыми басылым

**«МӘДЕНИЕТТЕР ТОҒЫСЫНДАҒЫ ТІЛ, ӘДЕБИЕТ, АУДАРМАТАНУ,
ЖУРНАЛИСТИКА, ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ БИЗНЕС МӘСЕЛІЛЕРІ»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

23-24 сәуір, 2015 жыл

Басуға 26.03.2015 жылы қол қойылды. Пішімі 250x172 1/8. Көлемі 24 б.т.
Оффсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс № 0047. Таралымы 250 дана. Бағасы келісімді.
Принтуолд баснасы.
050040, Алматы қаласы, Наурызбай батыр көшесі, 68.
«Принтуолд» баспаханасында басылды